UOT 657:004.8

Aynur Əsgər qızı ADIGÖZƏLOVA
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
“Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının dosenti
E-mail: aynur_adigozalova.58@mail.ru
https://doi.org/10.30546/4.71.731.03.2026.83

RƏQƏMSAL TRANSFORMASİYA ŞƏRAİTİNDƏ MÜHASİBAT UÇOTU SİSTEMLƏRİNİN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə rəqəmsal transformasiya şəraitində mühasibat uçotu sistemlərinin inkişaf istiqamətləri, bu prosesə təsir göstərən texnoloji amillər və onların müəssisələrin maliyyə-informasiya təminatına təsiri araşdırılmışdır.

Tədqiqatın məqsədi rəqəmsallaşmanın mühasibat uçotu sistemlərində yaratdığı struktur dəyişikliklərini müəyyənləşdirmək, müasir rəqəmsal texnologiyaların tətbiq imkanlarını qiymətləndirmək və onların uçot prosesinin səmərəliliyinə təsirini əsaslandırmaqdır.

Tədqiqat zamanı müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma, elmi ümumiləşdirmə və məntiqi təhlil **metodlarından** istifadə edilmişdir.

Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, bulud texnologiyaları, süni intellekt, böyük verilənlərin analitikası və biznes proseslərinin avtomatlaşdırılması mühasibat uçotunun operativliyini, məlumatların etibarlılığını və idarəetmə qərarlarının keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti müəssisələrdə rəqəmsal mühasibat uçotu sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və idarəetmə proseslərinin optimallaşdırılması üzrə praktik tövsiyələrin formalaşdırılmasından ibarətdir.

Məqalənin elmi yeniliyi rəqəmsal transformasiya şəraitində mühasibat uçotu sistemlərinin inkişaf istiqamətlərinin kompleks şəkildə qiymətləndirilməsi və müasir rəqəmsal həllərin inteqrasiya imkanlarının sistemləşdirilməsi ilə xarakterizə olunur.

Açar sözlər: rəqəmsal transformasiya, mühasibat uçotu, süni intellekt, bulud texnologiyaları, böyük verilənlər (Big Data), avtomatlaşdırılmış uçot sistemləri, maliyyə hesabatlılığı, rəqəmsal iqtisadiyyat.

Giriş

Müasir dövrdə rəqəmsal transformasiya qlobal iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, mühasibat uçotu sistemlərinin inkişafına da mühüm təsir göstərən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, süni intellekt, böyük verilənlər (Big Data), bulud hesablama (Cloud Computing), blokçeyn və biznes proseslərinin avtomatlaşdırılması ənənəvi mühasibat uçotu yanaşmalarının yenidən formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu texnologiyalar uçot məlumatlarının toplanması, emalı, saxlanılması və təqdim edilməsi proseslərinin operativliyini artırmaqla yanaşı, maliyyə informasiyasının etibarlılığının və şəffaflığının yüksəldilməsinə, idarəetmə qərarlarının daha əsaslandırılmış şəkildə qəbul edilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Qlobal rəqabətin güclənməsi və rəqəmsal iqtisadiyyatın genişlənməsi müəssisələr qarşısında çevik, inteqrasiya olunmuş və real vaxt rejimində fəaliyyət göstərən mühasibat uçotu sistemlərinin tətbiqini zəruri etmişdir. Xüsusilə elektron sənəd dövriyyəsinin, müəssisə resurslarının planlaşdırılması (ERP) sistemlərinin və bulud əsaslı uçot platformalarının geniş yayılması mühasibat uçotu proseslərinin avtomatlaşdırılması və optimallaşdırılması istiqamətində yeni imkanlar formalaşdırmışdır. Bununla yanaşı, rəqəmsallaşma kibertəhlükəsizlik, məlumatların məxfiliyinin qorunması, peşəkar kompetensiyaların yenilənməsi və normativ-hüquqi tənzimləmənin təkmilləşdirilməsi kimi yeni çağırışları da gündəmə gətirmişdir.

Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı, dövlət idarəçiliyində elektron

xidmətlərin genişləndirilməsi, vergi və maliyyə hesabatlılığının elektronlaşdırılması, eləcə də biznes subyektlərində rəqəmsal həllərin tətbiqi mühasibat uçotu sistemlərinin müasir tələblərə uyğun transformasiyasını aktuallaşdırır. Bu baxımdan mühasibat uçotu sistemlərinin rəqəmsal transformasiya şəraitində inkişaf istiqamətlərinin nəzəri və praktik aspektlərinin tədqiqi elmi və tətbiqi baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Rəqəmsal transformasiya şəraitində mühasibat uçotu sistemlərinin nəzəri-metodoloji əsasları. Qlobal iqtisadiyyatda baş verən rəqəmsal transformasiya prosesləri müəssisələrin idarəetmə sistemlərinin, o cümlədən mühasibat uçotu fəaliyyətinin məzmununda və təşkilində mühüm dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı nəticəsində ənənəvi uçot sistemləri tədricən rəqəmsal platformalarla əvəz olunur, maliyyə məlumatlarının toplanması, emalı, saxlanılması və təqdim edilməsi prosesləri daha çevik və inteqrasiya olunmuş xarakter alır. Bu baxımdan mühasibat uçotu artıq yalnız təsərrüfat əməliyyatlarının qeydiyyatını həyata keçirən informasiya sistemi deyil, eyni zamanda strateji idarəetmə qərarlarının qəbulunu dəstəkləyən mühüm analitik mexanizm kimi çıxış edir.

Rəqəmsal transformasiya dedikdə informasiya və rəqəmsal texnologiyaların biznes proseslərinə sistemli şəkildə inteqrasiyası nəticəsində təşkilatların fəaliyyət modelinin, idarəetmə mexanizmlərinin və informasiya axınlarının yenidən formalaşdırılması başa düşülür. Bu proses müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, resurslardan daha səmərəli istifadəyə, əməliyyat xərclərinin azaldılmasına və idarəetmə çevikliyinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Mühasibat uçotu sistemi də bu transformasiyanın əsas elementlərindən biri olmaqla rəqəmsal iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun şəkildə inkişaf edir. Müasir elmi ədəbiyyatda qeyd olunur ki, rəqəmsal dövrdə mühasibat uçotunun transformasiyası yalnız texnoloji yenilənmə ilə məhdudlaşmır. Bu proses mühasibat uçotunun funksiyalarının, metodoloji əsaslarının və informasiya təminatı imkanlarının yenidən nəzərdən keçirilməsini zəruri edir. Rəqəmsal iqtisadiyyat şəraitində mühasibat uçotu artıq yalnız təsərrüfat əməliyyatlarının qeydiyyatını həyata keçirən sistem deyil, həm də strateji idarəetmə qərarlarının qəbulunu dəstəkləyən informasiya platforması kimi çıxış edir. Bununla yanaşı, insan kapitalı, innovasiya, intellektual kapital və davamlı inkişaf kimi qeyri-maddi amillərin uçot və hesabat sistemlərində nəzərə alınması müasir mühasibat uçotunun inkişafının əsas istiqamətlərindən biri hesab olunur. Rəqəmsal dövrdə mühasibat uçotunun transformasiyası sadəcə texnoloji dəyişiklik deyil - bu, sahənin rolunun, əhatə dairəsinin və metodologiyasının fundamental şəkildə yenidən düşünülməsini təmsil edir. İqtisadi proseslərin artan mürəkkəbliyi, yeni rəqəmsal aktivlərin ortaya çıxması və qeyri-maliyyə və çoxölçülü məlumatların artan əhəmiyyəti mühasibat uçotunun ənənəvi sərhədlərindən kənara çıxmasını tələb edir. Bugünkü mühasibat uçotu yalnız keçmiş hadisələri qeyd etməli və hesabat verməli deyil, həm də dəyişkən və rəqəmsallaşdırılmış biznes mühitində strateji qərar qəbuletməni dəstəkləyən mənalı, gələcəyə yönəlmiş məlumat təqdim etməlidir. Bu, insan kapitalı, nüfuz, innovasiya və davamlılıq kimi qeyri-maddi resursların - dəyər yaradılması üçün vacib olan, lakin çox vaxt ənənəvi mühasibat çərçivələrindən kənarda qalan elementlərin tanınmasını və inteqrasiyasını əhatə edir. Funksionalizmi, konstruktivizmi və tənqidi perspektivləri özündə birləşdirən çoxparadiqmatik yanaşmanın inkişafı mühasibat uçotu fenomenlərinin daha dərin və kontekstə həssas şəkildə başa düşülməsinə imkan verir. Belə müxtəliflik mühasibat uçotunun nəzəri əsaslarını zənginləşdirir və onu müasir sosial-iqtisadi reallıqların tələbləri ilə daha yaxından uyğunlaşdırır. Nəticədə, aktual və effektiv qalmaq üçün mühasibat uçotu rəqəmsal texnologiyalara yiyələnməli, konseptual əhatə dairəsini genişləndirməli və yeni tanınma, ölçmə və hesabat modelləri hazırlamalıdır. Bunu etməklə, o, 21-ci əsrdə həm maliyyə, həm də daha geniş sosial-iqtisadi qərar qəbuletmə üçün həyati əhəmiyyətli bir informasiya sistemi kimi xidmət etməyə davam edə bilər.[1. s. 237-238]

Müasir mərhələdə mühasibat uçotu sistemlərinin rəqəmsallaşmasını şərtləndirən əsas amillər sırasında bulud texnologiyalarının (Cloud Computing), müəssisə resurslarının planlaşdırılması sistemlərinin (ERP), böyük verilənlərin analitikası (Big Data), süni intellekt, maşın öyrənməsi (Machine Learning), blokçeyn texnologiyası və elektron sənəd dövriyyəsi xüsusi yer tutur. Bu

texnologiyalar mühasibat məlumatlarının real vaxt rejimində emalına, müxtəlif informasiya sistemləri arasında inteqrasiyanın təmin edilməsinə, məlumatların təkrar emalının aradan qaldırılmasına və insan amilindən qaynaqlanan səhvlərin minimuma endirilməsinə imkan yaradır. Rəqəmsal transformasiya proseslərinin intensivliyi müəssisələrdə süni intellekt texnologiyalarının tətbiq göstəricilərində də öz əksini tapır. Avropa İttifaqının seçilmiş ölkələri üzrə 2023–2025-ci illərə aid rəsmi statistik məlumatlar bu istiqamətdə davamlı artım meylini nümayiş etdirir **(Cədvəl 1).**

Cədvəl 1.

Avropa İttifaqının seçilmiş ölkələrində müəssisələrdə süni intellekt texnologiyalarının tətbiq səviyyəsinin müqayisəli dinamikası (2023–2025, %)

Ölkə	2023 (%)	2024 (%)	2025 (%)	2025/2023 dəyişmə (%)
Danimarka	-	27,6	42,0	-
İsveç	-	25,1	35,0	-
Belçika	-	24,7	34,5	-
Finlandiya	-	-	37,8	-
Niderland	-	-	33,2	-
Almaniya	-	-	-	-
Fransa	-	-	-	-
Polşa	5,4	5,9	8,4	+3,0
Bolqarıstan	-	6,5	8,5	-
Rumıniya	1,5	3,1	5,2	+3,7
Aİ-27 orta göstəricisi	8,0	13,5	20,0	+12,0

Mənbə: *Müəllif tərəfindən Eurostat-ın Use of Artificial Intelligence in Enterprises (məlumat bazası ISOC_EB_AI) əsasında tərtib edilmişdir.[2]*

Cədvəl 1-də təqdim olunan statistik məlumatlar göstərir ki, son illərdə Avropa İttifaqı ölkələrində müəssisələr tərəfindən süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi davamlı artım tendensiyası nümayiş etdirmişdir. Xüsusilə rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsinin yüksək olduğu Danimarka, Finlandiya, İsveç, Belçika və Niderland kimi ölkələrdə AI texnologiyalarının tətbiq göstəriciləri Aİ üzrə orta göstəricini əhəmiyyətli dərəcədə üstələmişdir. Bu vəziyyət həmin ölkələrdə rəqəmsal infrastrukturun inkişafı, innovasiya ekosisteminin güclü olması, elmi-tədqiqat fəaliyyətinə ayrılan investisiyaların yüksək səviyyəsi və dövlət tərəfindən rəqəmsal transformasiyanın ardıcıl şəkildə dəstəklənməsi ilə izah olunur. Cədvəlin müqayisəli təhlili göstərir ki, 2023–2025-ci illər ərzində demək olar ki, bütün seçilmiş ölkələrdə süni intellekt texnologiyalarından istifadə edən müəssisələrin xüsusi çəkisi artmışdır. Xüsusilə 2025-ci ildə Avropa İttifaqı üzrə orta göstəricinin 20%-ə yüksəlməsi müəssisələrdə rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin yeni inkişaf mərhələsinə keçdiyini təsdiq edir. Bu dinamika süni intellektin artıq yalnız innovativ texnologiya deyil, həm də biznes proseslərinin idarə edilməsində strateji alətə çevrildiyini göstərir.

Mühasibat uçotu sistemləri baxımından bu göstəricilər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində ilkin uçot sənədlərinin avtomatik emalı, maliyyə əməliyyatlarının təsnifləşdirilməsi, hesabatların hazırlanması, məlumatların analitik təhlili və risklərin erkən müəyyənləşdirilməsi daha operativ və yüksək dəqiqliklə həyata keçirilir. Bununla yanaşı, rəqəmsal həllərin tətbiqi insan amilindən irəli gələn səhvlərin azalmasına, uçot proseslərinin şəffaflığının yüksəldilməsinə və idarəetmə qərarlarının informasiya təminatının gücləndirilməsinə şərait yaradır. Araşdırılan statistik göstəricilər onu deməyə əsas verir ki, yaxın illərdə süni intellekt texnologiyalarının müəssisələrdə tətbiq dairəsi daha da genişlənəcək və bu proses mühasibat uçotu sistemlərinin rəqəmsal transformasiyasını sürətləndirəcəkdir. Bu baxımdan müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılması, maliyyə məlumatlarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və idarəetmə səmərəliliyinin təmin olunması üçün müasir rəqəmsal texnologiyaların mühasibat uçotu sistemlərinə inteqrasiyası strateji prioritet kimi qiymətləndirilməlidir.

Süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində ilkin uçot sənədlərinin tanınması, təsnifləş-

dirilməsi, avtomatik mühasibat yazılışlarının formalaşdırılması, maliyyə göstəricilərinin proqnozlaşdırılması və anomaliyaların müəyyən edilməsi daha yüksək dəqiqliklə həyata keçirilir. Eyni zamanda, böyük verilənlərin analitikası müəssisələrə geniş həcmli maliyyə və qeyri-maliyyə məlumatlarının operativ təhlilini aparmağa, riskləri əvvəlcədən qiymətləndirməyə və əsaslandırılmış idarəetmə qərarları qəbul etməyə imkan verir. Bulud əsaslı mühasibat sistemləri isə informasiya resurslarına məsafədən çıxışı təmin etməklə məlumat mübadiləsinin sürətini və əməkdaşlığın səmərəliliyini artırır.

Bununla yanaşı, rəqəmsal transformasiya mühasibat uçotu sistemləri qarşısında yeni çağırışlar da formalaşdırır. Kibertəhlükəsizlik risklərinin artması, məlumatların məxfiliyinin və bütövlüyünün qorunması, proqram təminatının etibarlılığı, rəqəmsal bacarıqlara malik mütəxəssislərin hazırlanması və normativ-hüquqi bazanın müasir texnologiyalara uyğunlaşdırılması aktual problemlər sırasındadır. Bu səbəbdən rəqəmsallaşma prosesi yalnız texnoloji yenilənmə deyil, həm də təşkilati, institusional və metodoloji dəyişikliklərin kompleks şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir.

Beləliklə, rəqəmsal transformasiya mühasibat uçotu sistemlərinin funksional imkanlarını genişləndirərək onların operativliyini, şəffaflığını, etibarlılığını və analitik potensialını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Müasir texnologiyaların uçot sistemlərinə inteqrasiyası müəssisələrin maliyyə idarəetməsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, rəqabət üstünlüyünün təmin edilməsi və davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olunması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu istiqamətdə nəzəri-metodoloji əsasların təkmilləşdirilməsi rəqəmsal iqtisadiyyat şəraitində mühasibat uçotu sistemlərinin gələcək inkişafının mühüm şərtlərindən biri hesab olunur.

Rəqəmsal mühasibat uçotu sistemlərinin inkişaf istiqamətləri və tətbiq perspektivləri. Rəqəmsal iqtisadiyyatın dinamik inkişafı mühasibat uçotu sistemlərinin təkmilləşdirilməsini və innovativ texnologiyaların tətbiqini zəruri edən əsas amillərdən biridir. Müasir müəssisələrdə rəqəmsal həllərin tətbiqi yalnız uçot əməliyyatlarının avtomatlaşdırılması ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda maliyyə məlumatlarının operativ idarə olunmasını, strateji planlaşdırmanı və risklərin effektiv qiymətləndirilməsini təmin edir. Bu baxımdan mühasibat uçotu sistemlərinin inkişaf istiqamətləri rəqəmsal texnologiyaların inteqrasiyası, məlumatların analitik emalının genişləndirilməsi və idarəetmə qərarlarının informasiya təminatının gücləndirilməsi ilə xarakterizə olunur.

Hazırda mühasibat uçotunun inkişafında prioritet istiqamətlərdən biri süni intellekt və maşın öyrənməsi texnologiyalarının tətbiqidir. Bu texnologiyalar ilkin uçot sənədlərinin avtomatik emalı, maliyyə əməliyyatlarının təsnifləşdirilməsi, hesabatların hazırlanması, kənarlaşmaların müəyyənləşdirilməsi və maliyyə göstəricilərinin proqnozlaşdırılması kimi proseslərin səmərəliliyini artırır. Süni intellekt əsasında fəaliyyət göstərən sistemlər böyük həcmli məlumatları qısa müddətdə emal etməklə insan amilindən irəli gələn səhvlərin azalmasına və qərar qəbuletmə prosesinin daha obyektiv əsaslara söykənməsinə şərait yaradır.

Mühasibat uçotunda bulud texnologiyalarının tətbiqi da inkişafın mühüm istiqamətlərindən hesab olunur. Bulud əsaslı platformalar istifadəçilərə maliyyə məlumatlarına istənilən vaxt və məkandan təhlükəsiz çıxış imkanı verir, məlumatların ehtiyat nüsxələrinin saxlanmasını təmin edir və proqram təminatının yenilənməsi ilə bağlı xərcləri azaldır. Bununla yanaşı, ERP sistemlərinin tətbiqi mühasibat uçotunun istehsal, logistika, satış, insan resursları və digər funksional sahələrlə inteqrasiyasını təmin edərək vahid informasiya məkanının formalaşmasına şərait yaradır.

Rəqəmsal mühasibat uçotunun inkişaf perspektivləri sırasında elektron sənəd dövriyyəsinin genişləndirilməsi, real vaxt rejimində maliyyə hesabatlarının hazırlanması və böyük verilənlərin analitik imkanlarından istifadə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu yanaşmalar maliyyə məlumatlarının operativliyini və etibarlılığını artırmaqla yanaşı, rəhbərliyə bazar dəyişikliklərinə çevik reaksiya vermək imkanı yaradır. Eyni zamanda blokçeyn texnologiyasının tətbiqi maliyyə əməliyyatlarının dəyişdirilməsinin qarşısını almağa, məlumatların şəffaflığını təmin etməyə və daxili nəzarət mexanizmlərini gücləndirməyə xidmət edir.

Azərbaycanda da dövlət idarəçiliyinin rəqəmsallaşdırılması, elektron vergi sistemlərinin, elektron qaimə-fakturaların, elektron audit və elektron maliyyə hesabatlılığı platformalarının tətbiqi

mühasibat uçotu sistemlərinin müasir tələblərə uyğun inkişafına təkan vermişdir. Bununla belə, müəssisələrin rəqəmsal transformasiya səviyyəsi fəaliyyət sahəsindən, maliyyə imkanlarından, texnoloji infrastrukturundan və insan kapitalının hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq fərqlənir. Xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi üçün metodiki, maliyyə və institusional dəstəyin gücləndirilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanda müəssisələrin rəqəmsallaşma səviyyəsini qiymətləndirmək məqsədilə Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatları əsasında əsas informasiya-kommunikasiya texnologiyaları göstəricilərinin dinamikası **Cədvəl 2**-də təqdim edilmişdir. Cədvəldə əks olunan göstəricilər ölkədə müəssisələrin rəqəmsal transformasiya prosesinin inkişaf meyillərini xarakterizə edir.

Cədvəl 2.

Azərbaycanda müəssisələrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin əsas göstəriciləri (2019–2023, %)

Göstəricilər	2019	2020	2021	2022	2023
İnternetə çıxışı olan müəssisələrin xüsusi çəkisi	91,2	92,0	92,8	93,6	94,3
Elektron poçtdan istifadə edən müəssisələrin xüsusi çəkisi	89,5	90,4	91,1	92,5	93,2
Kompüterdən istifadə edən müəssisələrin xüsusi çəkisi	63,8	65,1	66,7	68,9	70,4
Veb-səhifəsi (veb-saytı) olan müəssisələrin xüsusi çəkisi	18,4	19,7	21,6	23,8	25,1

Mənbə: *Müəllif tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin "Azərbaycanda rəqəmsal inkişaf – 2025" statistik məcmuəsinin 3.1. "Müəssisələrdə İKT-dən istifadənin əsas göstəriciləri (Core indicators on use of ICT by enterprises)" bölməsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.[3]*

Cədvəl 2-də təqdim olunan statistik göstəricilər Azərbaycanda müəssisələrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin son illərdə davamlı inkişaf etdiyini göstərir. Xüsusilə internetə çıxışı olan müəssisələrin xüsusi çəkisinin 2019-cu ildə 91,2%-dən 2023-cü ildə 94,3%-ə yüksəlməsi müəssisələrdə rəqəmsal infrastrukturun əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdiyini nümayiş etdirir. Eyni zamanda elektron poçtdan istifadə edən müəssisələrin payının 89,5%-dən 93,2%-ə yüksəlməsi biznes subyektləri arasında elektron kommunikasiya vasitələrinin geniş tətbiq olunduğunu təsdiq edir. Cədvəldə əks olunan dinamika kompüterdən istifadə edən müəssisələrin xüsusi çəkisinin də müsbət meyl üzrə artdığını göstərir. Belə ki, 2019-cu ildə bu göstərici 63,8% təşkil etdiyi halda, 2023-cü ildə 70,4%-ə çatmışdır. Bununla yanaşı, korporativ veb-səhifəyə malik müəssisələrin payı da artaraq 18,4%-dən 25,1%-ə yüksəlmişdir. Bu göstəricilər müəssisələrin rəqəmsal mühitdə fəaliyyət imkanlarının genişləndiyini, elektron xidmətlərdən istifadənin intensivləşdiyini və biznes proseslərinin rəqəmsal platformalar üzərində təşkilinə marağın artdığını göstərir.

Mühasibat uçotu sistemləri baxımından qeyd olunan dəyişikliklər mühüm praktik əhəmiyyətə malikdir. Rəqəmsal infrastrukturun inkişafı elektron sənəd dövriyyəsinin, elektron qaimə-fakturaların, onlayn vergi hesabatlılığının, bulud əsaslı mühasibat proqramlarının və inteqrasiya olunmuş ERP sistemlərinin tətbiqini genişləndirir. Bu isə uçot əməliyyatlarının operativliyinin artırılmasına, maliyyə məlumatlarının emal müddətinin qısaldılmasına, insan amilindən irəli gələn səhvlərin minimuma endirilməsinə və idarəetmə qərarlarının daha keyfiyyətli informasiya bazasında qəbul edilməsinə şərait yaradır.

Bununla yanaşı, statistik göstəricilər göstərir ki, müəssisələrin əksəriyyəti əsas rəqəmsal infrastruktura malik olsa da, daha mürəkkəb rəqəmsal texnologiyaların – süni intellekt, böyük verilənlərin analitikası, blokçeyn və intellektual avtomatlaşdırma həllərinin tətbiqi istiqamətində əlavə inkişaf potensialı mövcuddur. Bu baxımdan müəssisələrdə rəqəmsal transformasiyanın növbəti mərhələsi yalnız İKT infrastrukturunun genişləndirilməsi ilə deyil, həm də innovativ texnologiyaların mühasibat uçotu və maliyyə idarəetməsi sistemlərinə daha geniş inteqrasiyası ilə xarakterizə olunmalıdır.

Mühasibat uçotu sistemlərinin gələcək inkişafı kibertəhlükəsizliyin təmin edilməsi, məlumatların məxfiliyinin qorunması, beynəlxalq maliyyə hesabatlılığı standartlarına uyğun rəqəmsal həl-

lərin tətbiqi və mühasiblərin rəqəmsal bacarıqlarının artırılması ilə sıx bağlıdır. Bu məqsədlə ali təhsil müəssisələrində və peşəkar təlim proqramlarında rəqəmsal mühasibat uçotu, məlumat analitikası və süni intellekt texnologiyaları üzrə kompetensiyaların inkişaf etdirilməsi mühüm istiqamət hesab olunur. Müasir rəqəmsal texnologiyalar mühasibat uçotu sisteminin müxtəlif funksional istiqamətlərinə fərqli təsir göstərir. Bu təsirlər və onların müəssisələrin fəaliyyətində yaratdığı üstünlüklər **Cədvəl 3**-də ümumiləşdirilmişdir.

Cədvəl 3.

Mühasibat uçotu sistemində tətbiq olunan rəqəmsal texnologiyalar və onların funksional üstünlükləri

Rəqəmsal texnologiya	Mühasibat uçotunda tətbiq sahəsi	Əsas üstünlükləri
Süni intellekt (Artificial Intelligence)	İlkin uçot sənədlərinin emalı, əməliyyatların təsnifləşdirilməsi, maliyyə proqnozlaşdırılması	İnsan səhvlərinin azalması, əməliyyatların avtomatlaşdırılması, qərar qəbuletmənin dəqiqliyinin artırılması
Bulud texnologiyaları (Cloud Computing)	Uçot məlumatlarının saxlanılması və idarə olunması	Məlumatlara məsafədən çıxış, xərclərin azaldılması, informasiya təhlükəsizliyinin artırılması
ERP sistemləri (Enterprise Resource Planning)	Mühasibat uçotunun digər biznes prosesləri ilə inteqrasiyası	Vahid informasiya bazasının yaradılması, əməliyyatların operativ idarə olunması
Böyük verilənlər (Big Data Analytics)	Maliyyə məlumatlarının analizi və risklərin qiymətləndirilməsi	Böyük həcmli məlumatların operativ təhlili, risklərin erkən müəyyən edilməsi
Blockchain texnologiyası	Maliyyə əməliyyatlarının qeydiyyatı və təsdiqi	Məlumatların dəyişdirilməzliyi, şəffaflığın və etibarlılığın artırılması
Elektron sənəd dövriyyəsi	Elektron qaimələr, elektron müqavilələr, elektron arxiv	Kağız sənədlərin azaldılması, vaxt və maliyyə resurslarına qənaət
Robotlaşdırılmış proseslərin avtomatlaşdırılması (RPA)	Təkrarlanan uçot əməliyyatlarının avtomatik icrası	Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi, əməliyyat xərclərinin azaldılması
Biznes analitikası (Business Intelligence – BI)	Maliyyə hesabatlarının vizuallaşdırılması və idarəetmə təhlili	Strateji qərarların qəbulunun dəstəklənməsi, maliyyə göstəricilərinin monitorinqi

Mənbə: *Müəllif tərəfindən [4-7] mənbələri əsasında tərtib edilmişdir.*

Cədvəl 3-ün təhlili göstərir ki, rəqəmsal texnologiyalar mühasibat uçotu sisteminin müxtəlif funksional istiqamətlərinə kompleks təsir göstərir. Xüsusilə süni intellekt, ERP sistemləri, bulud texnologiyaları və böyük verilənlərin analitikası uçot proseslərinin avtomatlaşdırılmasına, maliyyə məlumatlarının operativ emalına və idarəetmə qərarlarının daha etibarlı informasiya əsasında qəbul edilməsinə şərait yaradır. Eyni zamanda blokçeyn texnologiyası məlumatların təhlükəsizliyini və şəffaflığını artırır, elektron sənəd dövriyyəsi və robotlaşdırılmış proseslərin avtomatlaşdırılması isə əməliyyat xərclərinin azaldılmasına və əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə xidmət edir. Beləliklə, müasir rəqəmsal texnologiyaların kompleks tətbiqi mühasibat uçotu sistemlərinin səmərəliliyinin artırılması, maliyyə hesabatlılığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, rəqəmsal texnologiyaların mühasibat uçotu sistemlərinə inteqrasiyası uçot proseslərinin avtomatlaşdırılmasına, maliyyə məlumatlarının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və idarəetmə qərarlarının informasiya təminatının gücləndirilməsinə mühüm təsir göstərir. Müəssisələrdə süni intellekt, bulud texnologiyaları, ERP sistemləri və böyük verilənlərin analitikası kimi innovativ həllərin tətbiqinin genişləndirilməsi rəqəmsal transformasiyanın səmərəliliyinin artırılması baxı-

mından əsas prioritet istiqamətlərdən biri hesab olunur. Bu yanaşmalar müəssisələrin dəyişən biznes mühitinə daha çevik uyğunlaşmasına və rəqabət üstünlüyü əldə etməsinə imkan yaradır.

Nəticə

Aparılmış tədqiqat göstərir ki, rəqəmsal transformasiya mühasibat uçotu sistemlərinin inkişafına təsir edən əsas amillərdən biri olmaqla onların funksional imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmişdir. Süni intellekt, bulud texnologiyaları, böyük verilənlərin analitikası, ERP sistemləri, blokçeyn və robotlaşdırılmış proseslərin avtomatlaşdırılması kimi innovativ həllərin tətbiqi uçot proseslərinin operativliyini artırmaqla yanaşı, maliyyə məlumatlarının dəqiqliyinin, etibarlılığının və şəffaflığının yüksəldilməsinə şərait yaradır. Bu texnologiyalar müəssisələrdə idarəetmə qərarlarının daha əsaslandırılmış informasiya bazasında qəbul edilməsinə və resurslardan səmərəli istifadəyə mühüm töhfə verir.

Tədqiqat çərçivəsində aparılan beynəlxalq müqayisəli təhlil Avropa İttifaqı ölkələrində müəssisələr tərəfindən süni intellekt texnologiyalarının tətbiqinin son illərdə davamlı artdığını göstərmişdir. Azərbaycanda müəssisələr üzrə rəqəmsallaşma göstəricilərinin təhlili isə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq səviyyəsinin yüksəldiyini və rəqəmsal mühasibat uçotu sistemlərinin inkişafı üçün zəruri infrastrukturun formalaşdığını təsdiq etmişdir. Bununla yanaşı, innovativ texnologiyaların daha geniş tətbiqi, kibertəhlükəsizlik mexanizmlərinin gücləndirilməsi, məlumatların mühafizəsinin təkmilləşdirilməsi və mühasibat uçotu sahəsində çalışan mütəxəssislərin rəqəmsal bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi gələcək dövr üçün prioritet istiqamətlər kimi qiymətləndirilir.

Tədqiqatın nəticələri əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki, rəqəmsal texnologiyaların mühasibat uçotu sistemlərinə kompleks inteqrasiyası müəssisələrin maliyyə idarəetməsinin səmərəliliyinin artırılmasına, maliyyə hesabatlılığının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsinə xidmət edir. Bu baxımdan rəqəmsal transformasiya prosesinin sürətləndirilməsi, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və innovativ texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi mühasibat uçotu sistemlərinin gələcək inkişafının əsas istiqamətləri kimi qiymətləndirilə bilər.

Nəticə etibarilə, rəqəmsal mühasibat uçotu sistemlərinin inkişafı müəssisələrin idarəetmə səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, maliyyə məlumatlarının keyfiyyətinin artırılmasına və rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsinə mühüm töhfə verir. Müasir rəqəmsal texnologiyaların kompleks tətbiqi mühasibat uçotu sistemlərinin gələcək inkişafının əsas istiqamətini təşkil edir və onların dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsində rolunu daha da gücləndirir. Bununla yanaşı, rəqəmsal transformasiya prosesinin uğurla həyata keçirilməsi innovativ texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsini, normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsini və mühasibat uçotu sahəsində rəqəmsal kompetensiyalara malik insan kapitalının inkişaf etdirilməsini zəruri edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Zamanov R. “Müasir rəqəmsal dövrün çətin şəraitində mühasibat uçotunun transformasiyası”. Qədim Diyar Beynəlxalq Elmi Jurnal. 2025 / Cild: 7 Sayı: 4 / 230-233 https://aem.az/muasir-reqemsal-dovrun-cetin-seraitinde-muhasibat-ucotunun-transformasiyasi
2. Eurostat. Artificial intelligence by size class of enterprise (ISOC_EB_AI). Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_eb_ai/default/table?lang=en
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanda rəqəmsal inkişaf – 2025: Statistik məcmuə. Bölmə 3.1. Müəssisələrdə İKT-dən istifadənin əsas göstəriciləri (Core indicators on use of ICT by enterprises) https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/digital_development_2025.pdf
4. International Federation of Accountants (IFAC). Technology Is Transforming the Accountancy Profession. https://www.ifac.org/?utm_source
5. Association of Chartered Certified Accountants (ACCA). Digital Transformation and the Future of Accounting. https://www.accaglobal.com/?utm_source

6. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Artificial Intelligence, Digitalisation and Productivity. https://www.ifrs.org?utm_source
7. International Accounting Standards Board (IASB). IFRS Accounting Standards. https://www.ifrs.org?utm_source

Айнур Аскер кызы Адыгезалова
Доцент кафедры «Бухгалтерский учет и аудит»
Азербайджанского Университета Кооперации
E-mail: aynur_adigozalova.58@mail.ru

Направления развития систем бухгалтерского учёта в условиях цифровой трансформации

Резюме

В статье рассматриваются направления развития систем бухгалтерского учёта в условиях цифровой трансформации, технологические факторы, влияющие на этот процесс, и их воздействие на финансово-информационное обеспечение предприятий.

Цель исследования – выявление структурных изменений, вызванных цифровизацией в системах бухгалтерского учета, оценка возможностей применения современных цифровых технологий и обоснование их влияния на эффективность бухгалтерского процесса.

В ходе исследования использовались методы сравнительного анализа, системного подхода, научного обобщения и логического анализа.

Результаты исследования показывают, что облачные технологии, искусственный интеллект, анализ больших данных и автоматизация бизнес-процессов значительно повышают эффективность учета, достоверность данных и качество управленческих решений.

Практическая значимость исследования – формулирование практических рекомендаций по совершенствованию цифровых систем бухгалтерского учета на предприятиях и оптимизации управленческих процессов.

Научная новизна статьи характеризуется комплексной оценкой направлений развития систем бухгалтерского учёта в контексте цифровой трансформации и систематизацией интеграционных возможностей современных цифровых решений.

Ключевые слова: цифровая трансформация, бухгалтерский учёт, искусственный интеллект, облачные технологии, большие данные (Big Data), автоматизированные системы бухгалтерского учёта, финансовая отчётность, цифровая экономика.

Aynur Asgar Adigozalova
Phd of Department of Accounting and Auditing
of Azerbaijan Cooperation University
E-mail: aynur_adigozalova.58@mail.ru

Development directions of accounting systems in the conditions of digital transformation

Summary

The article examines the development directions of accounting systems in the conditions of digital transformation, technological factors affecting this process and their impact on the financial and information provision of enterprises.

The purpose of the research is to identify the structural changes caused by digitalization in accounting systems, assess the possibilities of applying modern digital technologies and substantiate their impact on the efficiency of the accounting process.

During the research, comparative analysis, systematic approach, scientific generalization and

logical analysis **methods** were used.

The results of the research show that cloud technologies, artificial intelligence, big data analytics and automation of business processes significantly increase the efficiency of accounting, data reliability and the quality of management decisions.

The applied significance of the research is the formulation of practical recommendations for improving digital accounting systems in enterprises and optimizing management processes.

The scientific novelty of the article is characterized by a comprehensive assessment of the development directions of accounting systems in the context of digital transformation and systematization of the integration capabilities of modern digital solutions.

Key words: digital transformation, accounting, artificial intelligence, cloud technologies, big data (Big Data), automated accounting systems, financial reporting, digital economy.